

*Василь Дудар
(Переяслав-Хмельницький)*

УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ У 20-30-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У даній статті розглядається становлення української греко-католицької церкви в Східній Галичині як консолідуючого чинника національно-політичного життя, перш за все, для українського населення регіону. Широкий доступ до заборонених праць, наукових досліджень західних вчених, архівних матеріалів дозволяє об'єктивно дати оцінку діяльності Української греко-католицької церкви на Східній Галичині в міжвоєнний період. З'ясовуються місце і роль УГКЦ в суспільно політичному житті II Речі Посполитої в міжвоєнний період. Державно-церковні відносини в умовах міжвоєнної Польщі були зумовлені складною діалектикою внутрішніх і зовнішніх чинників, спричинених як урядовою політикою в сфері релігії, зокрема щодо національних меншин, так і суттю самої УГКЦ з її історико-традиційними особливостями. Визначається вклад митрополита Андрія Шептицького в процес остаточного формування національного характеру греко-католицької церкви, та зростання її авторитету та впливу на свідомість українства. Його діяльність сприяла поглибленню впливу церкви на громадсько-політичне й культурно-освітнє життя краю.

Ключові слова: греко-католики, церква, Галичина, державно-церковні відносини, II Річ Посполита, Польська Республіка.

Державотворчі процеси останніх десятиліть в Україні викликали закономірний інтерес до історії церкви як важливого чинника розвитку та трансформації суспільства. Церковно-історичні дослідження розкривають причини сучасної міжконфесійної напруженості. Широкий доступ до заборонених праць, наукових досліджень західних вчених, архівних матеріалів дозволяє об'єктивно дати оцінку діяльності Української греко-католицької церкви на Східній Галичині в міжвоєнний період, коли остання, внаслідок дії низки міжнародних угод, опинилася у складі II Речі Посполитої.

Після здобуття Україною незалежності починається новий етап розвитку історичних досліджень про релігійні відносини в Галичині. Проблемі вивчення діяльності УГКЦ в Східній Галичині у 20-30 роки ХХ століття присвятили свої дослідження І. Пилипів [7], В. Марчук [4], М. Москалюк [5], В. Перевезій [6]. Комплексно історія церкви в Україні в історико-релігієзнавчому контексті активно опрацьовується відділом релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України під керівництвом А. Колодного. У 2001 р вийшов багатотомник «Історія релігії в Україні», 4 том якого висвітлює історію греко-католицької церкви в Україні з часу Берестейської унії 1596 р. до 1991 р. [1].

Метою нашого дослідження є з'ясування місця і ролі УГКЦ в суспільно політичному житті II Речі Посполитої в міжвоєнний період.

Метою продиктовано наступні завдання:

- з'ясувати особливості державно церковних відносин в міжвоєнній Польщі на прикладі УГКЦ;

- визначити вклад митрополита Андрія Шептицького в процес остаточного формування національного характеру греко-католицької церкви, та зростання її авторитету серед українського населення Східної Галичини.

Методи дослідження. Дослідження стало можливим завдяки загальним принципам наукового пізнання: системності, об'єктивності, історизму. Дослідницький інструментарій включає сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження.

Із загальнонаукових методів найбільш вживані – дедуктивний, індуктивний, аналізу і синтезу.

Серед спеціальних методів використовувалися: історико-функціональний, історико-

порівняльний, історико-системний, проблемно-хронологічний, емпіричного аналізу.

Державно-церковні відносини в умовах міжвоєнної Польщі були зумовлені складною діалектикою внутрішніх і зовнішніх чинників, спричинених як урядовою політикою в сфері релігії, зокрема щодо національних меншин, так і суттю самої УГКЦ з її історико-традиційними особливостями, в особі якої найбільш суттєво віддзеркалювалися процеси суспільно-політичного та релігійного життя регіону.

Відроджена Польська республіка (II Річ Посполита) вирізнялася складним конгломератом населення, яке входило перед Першої світовою війною до складу декількох державних утворень (Російської та Австро-Угорської імперії, Німеччини). Результатом цього став широкий спектр національних та релігійних відмінностей серед громадян.

За підрахунками вітчизняного історика Степана Макарчука, згідно перепису 1921 р. греко-католики становили більшість у трьох східногалицьких воєводствах, зокрема: у Станіславському – 74,28 %, у Тернопільському – 59,28 %, у Львівському – 54,3 % від загальної кількості віруючих [3, с.146-147]. Уже через 10 років, згідно польського адміністративного перепису 1931 року віросповідна статистика воєводств мала наступний вигляд: у Станіславському - 72,9%, у Тернопільському - 54,5%, у Львівському - 41,7% [8, Tabl. 15. - S.25]. Таким чином, бачимо незначне скорочення чисельності греко-католиків, що зумовлено, як природними (народжуваність, смертність) причинами, так і зміною віросповідання.

Незважаючи на достатньо солідну підтримку УГКЦ серед населення Східної Галичини, ставлення влади до церкви залишалось упередженим. Причинами були як її конкуренція за вірних із римо-католицькою церквою в регіоні так і участь її ієрархів та духовенства в польсько-українській війні. Спроби митрополита Андрія Шептицького та арциєпискупа Юзефа Більчевського зупинити кровопролиття були безуспішними [7, с. 90–95.].

Національна політика польських урядів стосовно Східної Галичини була великодержавною, спрямованою на повну асиміляцію українського населення й перетворення регіону в інтегровану частину Польщі. Ця політика проводилася як радикальними, так і ліберальними методами. На сторожі захисту національних прав українців Галичини постійно перебувала УГКЦ.

Проте, незважаючи на утиски, в міжвоєнний період УГКЦ зміцнювала своє становище як в організаційному, так і національно-духовному поступі. Вона складалася із трьох єпархій та Апостольської адміністрації Лемківщини. За двадцять років перебування в складі Польщі кількість парафій у Львівській архієпархії зросла із 1106 (станом на 1918 р.) до 1267 (на 1939 р.), у Станіславській єпархії – із 415 до 425 парафій, а в Перемишльській архієпархії їх кількість зменшилася із 687 до 577 парафій. Це було зумовлено відокремленням від неї дев'ять деканатів (111 парафій, 127 тис. вірних, 203 храми й каплиці), з яких було створено Апостольську адміністрацію Лемківщини [2, с.181-183].

Більшість дослідників новітньої історії України відзначають, що саме у міжвоєнне двадцятиріччя остаточно сформувався національний характер греко-католицької церкви. Неухильно зростав її авторитет, вплив на релігійну і національну свідомість українства, поширювалася мережа духовних закладів, видавництва, освітніх установ. Значну роль у такій трансформації відіграв митрополит Андрій Шептицький. Його діяльність сприяла поглибленню впливу церкви на громадсько-політичне й культурно-освітнє життя краю. Хоча у деяких виступах митрополит А.Шептицький заявляв про неутручання церкви у політику, ситуація змушувала УГКЦ співпрацювати з національно-демократичним політикумом – Українським національно-демократичним об'єднанням, а також творити свої політичні структури – Українську християнську організацію (1925–1929 рр.), Українську католицьку народну партію (1930 р., у 1932–1939 рр. – Українська народна обнова), Український католицький союз (1931), які виступали з ідеєю польсько-української угоди на засадах національно-територіальної автономії українських земель, виховання народу на релігійно-моральних основах [5]. Митрополит А.Шептицький, єпископи Г.Хомишин і Й.Коциловський намагалися координувати дії з центристськими політичними силами, насамперед у галузі культури і освіти.

Під керівництвом митрополита А.Шептицького діяли 16 єпископів, у Галичині УГКЦ нараховувала в 1920-х роках 128 деканатів і 1907 парафій [9].

У 1929 році на базі духовної семінарії було засновано Греко-католицьку богословську академію викладачами якої були відомі вітчизняні науковці: археолог Ярослав Пастернак, історики Іван Крип'якевич і Микола Чубатий. Створене в 1923 р. у Львові Українське богословське товариство впорядковувало джерела з церковної історії, видавало збірник «Богословія». Археографічну діяльність мав координувати «Архів історії унії», який у 1928 р. заснував Андрій Шептицький. Досвідчений митрополит прагнув, щоб ГКЦ не лише консолідувала політичне й національно-культурне життя краю, поглиблювала єдність у лоні Вселенської церкви, а й відновлювала східні обрядові традиції, сприяла єкуменічному зближенню українських церков [4].

Щорічно проводилися греко-католицьким духовенством і так звані національно-патріотичні заходи, як походи на могили воїнів УСС–УГА на Янівський і Личаківський цвинтарі під час Зелених свят, а також урочистості з відзначення важливих релігійно-церковних та історичних подій.

Велику увагу ієрархи УГКЦ приділяли праці релігійних видавництв. Кожна єпархія видавала власні «Вісники», великою популярністю користувалися релігійні журнали «Нива», «Богословія», «Дзвони», «Правда», часописи «Мета», «Нова Зоря», «Бескид», «Христос – наша сила» та багато інших. Провід Греко-католицької церкви пильно слідкував за подіями у радянській Україні, де розгорталися масові репресії і терор проти свідомого українства. Релігійні часописи постійно інформували про страшну руїну церкви у сталінській імперії, арешти і заслання. Преса викривала злочини сталінського режиму проти власного народу, наголошувала, що більшовизм та комунізм – найбільші вороги суспільства. Широкого розголосу набув голодомор у радянській Україні. У той час як Москва замовчувала цей голод, а Захід здебільшого байдуже сприймав вісті про катастрофу, у Львові вже в грудні 1932 р. політичні і церковні діячі розглядали питання про голод, який насувався на Україну і мали намір вислати туди спеціальну комісію.

За участю митрополита й духовенства ГКЦ та підтримки папи Пія XI понад 60 тисяч молодих галичан узяли участь у Католицькій акції, що відбулася 7 травня 1933 р. у Львові. Її метою було сприяння зміцненню церковних структур, їх зв'язків з найвіддаленішими парафіями. Як відомо, поштовхом Акції стала енцикліка Папи Пія XI 1922 р., написана під враженням світової війни і соціальних революцій, проявів шовінізму і войовничо-атеїстичного комунізму. У ній визначався великий потенціал мирян у прагненні до миру і свободи. Наступною енциклікою від 15 травня 1931 р. Папа проголосив необхідність перебудови суспільного ладу на християнських засадах й закликав ієрархів церков і священників активізувати діяльність вірних на захист Вселенської церкви.

24 липня 1933 р. владики ГКЦ оприлюднили звернення «В справі подій на Великій Україні до всіх людей доброї волі», в якому засудили голодомор в УРСР та підтримали створення Громадського комітету рятунку України.

За сприяння духовенства активно діяли марійські товариства, КАУМ (з травня 1936 р. – «Орли»-КАУМ), чимало читалень «Просвіти», «Рідної школи», «Скали», а також «Захист ім. митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт у Львові», Народна лічниця, Український фонд воєнних вдів і сиріт, Українська захоронка (8 захоронок, де виховувалося близько 500 юних галичан), Українське крайове товариство опіки над інвалідами, протиалкогольне й протинікотинове товариство «Відродження». Крім того, ГКЦ була співзасновником і чималої кількості кооперативних та фінансово-кредитних структур [4].

В умовах несприятливого для народів Європи розвитку міжнародної ситуації наприкінці 1930-х років, загострення відносин між головними державами й загрозою війни, ієрархи УГКЦ вважали головним напрямком діяльності консолідацію українського народу. Головним чинником реалізації цих надзвичайно важливих завдань була успішна розбудова церкви. Напередодні Другої світової війни УГКЦ була однією з найавторитетніших у Польщі, помітною складовою Вселенської церкви і відігравала визначну роль у суспільно-політичному й

національному житті Західної України.

Загалом греко-католицьке духовенство Східної Галичини у міжвоєнний період продемонструвало уміння пристосовуватись до складних етнополітичних умов існування і тим самим зберігати національно-культурну самобутність прихожан. Значна заслуга у цих досягненнях церкви належала митрополиту Андрію Шептицькому, який у складних умовах польської окупації зумів зміцнити УГКЦ, зробивши її консолідуючим чинником національно-політичного життя українського населення Східної Галичини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Історія релігії в Україні [Текст]: у 10 т. / ред. А. Колодний [та ін.]; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. Сковороди. Від-ня релігієзнавства. – К.: Український Центр духовної культури, 1996. Т. 4 : Католицизм / ред. П. Яроцький. – 2001. – 598 с.
2. Лемківщина [Текст]: Духовна культура: у 2 т. / редкол.: С. Павлюк [та ін.]; відп. ред. С. Павлюк. – Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 2002. – 424 с.
3. Макарчук С. Етносоціальне розвитие и національные отношения на западноукраинских землях в период империализма / С. Макарчук. – Львов: Вища школа, 1983. – 256 с.
4. Марчук В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.
5. Москалюк М. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. ХХ ст. / М. Москалюк. – К.: Стилос, 1998. – 56 с.;
6. Перевезій В. О. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. ХХ ст. / В. О. Перевезій. – Київ, 1998. – 48 с.
7. Пилипів І. Державотворча політика Греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20–30 років ХХ ст. / І. Пилипів // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи. – Львів, 2001. – Ч. 1. – С. 90–95.
8. *Mały rocznik statystyczny*. - Warszawa, 1938. – Tabl. 15. – S.25.
9. Prus Edward. *Władzka świętojurski*. – Warszawa, 1985. – 286 s.

REFERENCES

1. Istoriiia religii v Ukraini [Tekst]: u 10 t. / red. A. Kolodnyi [ta in.]; NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H. Skovorody. Vid-nia religiieznavstva. – K.: Ukrainskiy Tsenter dukhovnoi kultury, 1996. T. 4. Katolytsuzm / red. P. Yarotskyi. – 2001. – 598 s.
2. Lemkivshchyna [Tekst]: Dukhovna kultura: u 2 t. / redkol.: S. Pavliuk [ta in.]; vidp. red. S. Pavliuk. – Lviv In-t narodoznavstva NANU, 2002. – 424 s.
3. Makarchuk S. Etnosotsyalnoe razvitie i natsionalnye otnosheniia na zapadnoukrainskikh zemliakh v period imperalizma / S. Makarchuk. – Lvov: Vyshcha shkola, 1983. – 256 s.
4. Marchuk V. Tserkva, dukhovnist, natsiia: Ukrainaska greko-katolytska tserkva v suspilnomu zhytti Zakhidnoi Ukrainy XX st. / V. Marchuk. – Ivano-Frankivsk: Play, 2004. – 464 s.
5. Moskaliuk M. Ukrainskiy khrysryiansko-suspilniy ruch Galychyny v 20-kh rr. XX st. / M. Moskaliuk. – K.: Stylos, 1998. – 56 s.
6. Pereveziy V.O. Greko-katolytska tserkva v umovakh ukrainsko-polskoi konfrontatsii 20-30-kh rr. XX st. / V.O. Pereveziy. – Kyiv, 1998. – 48 s.
7. Pylypiv I. Derzhavotvorcha polityka greko-katolytskoi tserkvy u suspilno-politychnomu zhytti Zakhidnoi Ukrainy 20-30 rokiv XX st. / I. Pylypiv // Ukrainske derzhavotvorennia: uroky, problemy, perspektyvy. – Lviv, 2001. – ch. 1. – S. 90-95.
8. *Mały rocznik statystyczny*. – Warszawa, 1938. – Tabl. 15. – S.25.
9. Prus Edward. *Władzka świętojurski*. – Warszawa, 1985. – 286 s.

Дударь В. Украинская греко-католическая церковь в Восточной Галичине в 20- 30-х годах XX века.

В данной статье рассматривается становление украинской греко - католической церкви в Восточной Галичине как консолидирующего фактора национально - политической жизни, прежде всего, для украинского населения региона. Широкий доступ к запрещенным работам , научным исследованиям западных ученых, архивным материалам позволяет объективно дать оценку деятельности украинской греко - католической церкви в Восточной Галичине в межвоенный период. Выясняются место и роль УГКЦ в общественно политической жизни II Речи Посполитой в межвоенный период. Государственно - церковные отношения в условиях межвоенной Польши были обусловлены сложной диалектикой внутренних и внешних факторов, вызванных как правительственной политикой в сфере религии, в частности в отношении национальных меньшинств , так и сутью самой УГКЦ с ее историко - традиционными особенностями. Определяется вклад митрополита Андрея Шептицкого в процесс окончательного формирования национального характера греко - католической церкви, и рост ее авторитета и влияния на сознание украинцев. Его деятельность способствовала углублению влияния церкви на общественно - политическое и культурно - образовательную жизнь края.

Ключевые слова: греко-католики, церковь, Галичина, государственно-церковные отношения, II Речь Посполитая, Польская Республика.

Dudar V. Ukrainian greek catholic church in in the 1920s–30s.

The article considers the foundation of the Ukrainian Greek Catholic Church in as a national and political factor that consolidated the people of the region. A full access to forbidden works, foreign scientists' research and archival materials allows us to estimate the activity of the Ukrainian Greek Catholic Church in in the interwar period. It reveals the role and place of UGCC in the social and cultural life of II Rzecz Pospolita in the interwar period. The relationships between the state and the church in the context of interwar were ditermined by complicated dialectics of internal and external factors. The later were caused both by the government policy in the religious issues, for example, concerning ethnic groups, and by the essence of UGCC with its historical and traditional peculiarities. It also examines mitropolite Andriy Sheptytsky's contribution to the final formation of Creek Catholic Church national character as well as its influence on the Ukrainian people's consciousness. His policies increased the church influence on civil, political, cultural and educational life of the region.

Key words: Greek Catholics, church, Halychyna, relationships between state and church, II Rzecz Pospolita (the Second Polish Republic), the .

Одержано 12.12.2013